

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2015. Bu çeviri, Avrupa Konseyi'nin insan haklarına destek Fonu'nun desteğiyle hazırlanmıştır (www.coe.int/humanrightstrustfund). Mahkeme'yi bağlamamaktadır. Daha fazla bilgi için, bu belgenin sonunda bulunan yazarın telif hakkı ile ilgili kısmı okuyabilirsiniz.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

BÜYÜK DAİRE

BOCHAN - UKRAYNA (no. 2)

(Başvuru no. 22251/08)

KARAR

Bu versiyon üzerinde, Mahkeme İhtüzüğü'nün 81. maddesi uyarınca 11 Mart 2015 tarihinde düzeltmeye gidilmiştir.

STRAZBURG

5 Şubat 2015

Bu karar kesindir. Yazı işleri tarafından şekli düzeltmelere tabi tutulabilir.

Bochan – Ukrayna başvurusunda (no. 2),

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, aşağıdaki kişilerin hazır bulunduğu oturumda Büyük Daire sıfatıyla toplanarak:

Dean Spielmann, *Başkan*,
Josep Casadevall,
Guido Raimondi,
Ineta Ziemele,
Mark Villiger,
Isabelle Berro,
Boštjan M. Zupančič,
Alvina Gyulumyan,
Ganna Yudkivska,
Angelika Nußberger,
Erik Møse,
André Potocki,
Paul Lemmens,
Paul Mahoney,
Aleš Pejchal,
Krzysztof Wojtyczek,
Dmitry Dedov, *yargıçlar*,

and Lawrence Early, *hukuk danışmanı*,

7 Mayıs ve 19 Kasım 2014 tarihlerinde, kapalı oturumda müzakerede bulunarak,

yukarıda belirtilen son tarihte aşağıdaki kararı tefhim etmiştir:

USUL

1. Dava, Bir Ukrayna vatandaşı olan Bayan Mariya Ivanivna Bochan (“başvurucu”) tarafından Ukrayna’ya karşı, 7 Nisan 2008’de, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme’nin (“Sözleşme”) 34. maddesi uyarınca yapılan bir başvurudan (no. 22251/08) kaynaklanmıştır.

2. Başvurucu, Ternopil’de avukatlık yapan oğlu Bay I. Bochan tarafından temsil edilmiştir. Ukrayna hükümeti (“Hükümet”) en yakın tarihte Adalet Bakanlığı’nda görevli olan, kendi çalışanı Bay N. Sevostyanova tarafından temsil edilmiştir.

3. Başvurucu Sözleşme’nin 6 § 1 maddesi ve 1 No.’lu Protokol’ün 1. maddesine dayanarak, kendisinin Mahkeme önünde daha önce açmış olduğu davada verilen karara dayanarak (bkz. *Bochan - Ukrayna*, no. 7577/02, 3 Mayıs 2007), yürürlükteki Ukrayna mevzuatı uyarınca yaptığı “olağanüstü durum nedeniyle itiraz başvurusu” hakkında yürütülen yargılamadan şikayetçi olmuştur.

4. 6 Eylül 2011’de başvuru Hükümete iletilmiştir.

5. 19 Kasım 2013'te Başkan Mark Villiger, yargıçlar Angelika Nußberger, Boštjan M. Zupančič, Ganna Yudkivska, André Potocki, Paul Lemmens, Aleš Pejchal, ve ayrıca Bölüm Yazı İşleri Müdürü Claudia Westerdiek'ten oluşan Beşinci Bölüm'ün bir Dairesi Büyük Daire lehine dosyadan el çekmiş; taraflardan hiç biri el çekme kararına itirazda bulunmamıştır. (Sözleşme'nin 30. maddesi ve Mahkeme İçtüzüğü'nün 72. maddesi).

6. Büyük Daire'nin oluşumu, Sözleşme'nin 26 §§ 4 ve 5. fıkraları ve Mahkeme İçtüzüğü'nin 24. maddesi uyarınca belirlenmiştir.

7. Başvurucu ve Hükümet yazılı görüşlerini sunmuştur. 17 Mart 2014'te Büyük Daire, tarafların görüşüne başvurduktan sonra duruşma yapılmamasına karar vermiştir.

OLAYLAR

I. DAVANIN KOŞULLARI

8. Başvurucu 1917'de doğmuş olup Ternopil'de yaşamaktadır.

9. Davaya konu olaylar, tarafların anlatımlarına göre aşağıdaki gibi özetlenebilir.

A. Davaya konu olaylara ilişkin arka plan

10. Başvurucu 1997'den beri, söz konusu tarihte Bay M.'ye ait olan evin bir kısmı ve evin üzerinde bulunduğu toprak üzerinde, bugüne dek başarısızlıkla sonuçlanan bir mülkiyet iddiasında bulunmuştur. Başvurucunun iddiası, evin mevzubahis kısmının kendisine ve son eşine ait parayla inşa edildiği; eşinin hukuka uygun olarak mülkiyete hak kazandığı ve sonrasında bu mülkiyetin kendisine miras kaldığı; öncesinde başvurucunun oğlu ile bir anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, evin bu kısmının bay M.'ye satılmamış olduğu; ve Bay M.'nin mülkiyet iddiasına temel aldığı satış sözleşmesinin sahte olduğu argümanlarına dayanmaktadır.

11. Başvurucunun mülkiyet iddiası ulusal mahkemelerce çeşitli defalar ele alınmıştır. Nihayet başvurucunun talebi, Yüksek Mahkeme'nin davayı farklı bölgesel yargı yetkisine sahip alt derece mahkemelerine tekrar tevdi etmesinin ardından reddedilmiştir. İki farklı yargı derecesinden mahkemeler, biri cezaevinde olmak üzere, 17 tanığın ifadelerine ve Bay M.'nin sunduğu belgelere dayanarak, Bay M.'nin evin söz konusu kısmının temellerini başvurucunun oğlundan 1993'te satın aldığına ve akabinde evin bu kısmını kendi parasıyla yaptırdığına karar vermişlerdir. Dolayısıyla Bay M. evin bu kısmının yasal maliki olup, evin üzerine inşa edildiği arsayı kullanma hakkına sahiptir. Alt derece mahkemelerinin verdiği kararları

onaylayan nihai karar Yüksek Mahkeme tarafından 22 Ağustos 2002’de verilmiştir.

B. Mahkeme’nin ilk davada verdiği karar

12. 17 Temmuz 2001’de başvuru Mahkeme’ye bir dava açarak, özellikle talebine ilişkin ulusal mahkemelerce yapılan yargılamanın adil olmadığından yakınmıştır. Ayrıca kendisi yargılamanın uzunluğundan şikayetçi olmuş ve bu yargılama neticesinde verilen karar nedeniyle, tek başına ve Sözleşme’nin 14. maddesiyle bağlantılı olarak, Sözleşme’ye Ek 1 No.’lu Protokol’ün 1. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

13. Mahkeme 3 Mayıs 2007’de davaya ilişkin kararını vermiş; bu karar 3 Ağustos 2007’de kesinleşmiştir. Mahkeme, Yüksek Mahkemece başvuru davasının yeniden görülmek üzere geri gönderildiği koşulları ve ulusal mahkeme kararlarındaki eksik muhakemeyi bir arada ve kümülatif biçimde göz önüne alarak, Sözleşme’nin 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (bkz. yukarıda adı geçen *Bochan*, § 85).

14. Mahkeme’nin muhakemesi şu şekildedir:

“74. ... Yüksek Mahkeme başvuru davasının geri gönderilmesine, alt derece mahkemelerinin davaya konu olaylar hakkındaki tespitleriyle açıkça ihtilafa düştükten sonra ve ...daha henüz olaylar hakkında yeniden değerlendirme yapılmazdan ve alt derece mahkemeleri tarafından deliller toplanmazdan önce..., davanın asli yönlerinden birine ilişkin kendi görüşünü belirttikten sonra hükmetmiştir. Buna ilaveten Yüksek Mahkeme’nin geri gönderme kararının gerekçesini sunmadığını dikkate alan Mahkeme, başvuru davasının, Mahkeme Başkan Yardımcısı da dahil olmak üzere, Yüksek Mahkeme yargıçlarının davanın sonucuna dair bir önyargıya sahip olduğu ve davanın 9 Ekim 2000’de gönderildiği yargıçların davayı Yüksek Mahkeme’nin görüşüne uygun bir şekilde ele almaları gerekeceği yönündeki korkularının objektif olarak haklı görülebileceği kanaatindedir.

75. Mahkeme bu usule ilişkin genel durumun ayrıca hukuki kesinlik ilkesini de ihlal ettiği görüşündedir. (bkz. *Ryabykh - Rusya*, no. 52854/99, §§ 51-52, ECHR 2003-IX). Yüksek Mahkeme’nin başvuru davasının açtığı davanın konusu hakkındaki görüşünün alt derece mahkemelerinin görüşünden farklı olması, davanın tekrar tekrar baştan incelenmesi için tek başına bir gerekçe olamaz. Üst derece mahkemelerinin yeniden inceleme yetkisi, alt derece mahkemelerinin olaylara ilişkin değerlendirmesini ikame etmek için değil, adli hataların ve hukuka aykırılıkların düzeltilmesi içindir.”

15. Mahkeme ayrıca ulusal mahkemelerin, tanık ifadelerinin ve davanın sonucu için belirleyici olan yazılı delillerin güvenilirliği hakkında başvuru davasının iddialarını içeren dilekçelere de yanıt vermediğini kaydeder. (bkz. yukarıda adı geçen *Bochan*, §§ 81-84).

16. Mahkeme, Sözleşme’nin 6 § 1 maddesi kapsamında yukarıda belirtilen tespitlere dayanarak, bağımsız bir soruna yol açmaması nedeniyle başvuru davasının 1 No.’lu Protokol’ün 1. maddesine dayandığı şikayeti hakkında karar vermeye gerek olmadığı sonucuna ulaşmıştır. (bkz. yukarıda adı geçen *Bochan*, § 91).

17. Başvurucunun yargılamanın uzunluğu hakkındaki şikayeti ile Sözleşme'nin 14. maddesiyle birlikte 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edildiği yönündeki şikayeti temelsiz bulunarak reddedilmiştir. (bkz. yukarıda adı geçen *Bochan*, §§ 87 ve 93).

18. Başvurucuya, uğradığı manevi zararın giderilmesi için 2.000 Euro tazminat ödenmesine karar verilmiştir. Mahkeme ayrıca "Mahkeme'nin ulusal mahkemelerce başvurucunun davasında 6. maddeye uygun bir yargılama yürütülmediği yönündeki kararı uyarınca, başvurucunun Ukrayna hukukuna göre yargılamanın iadesini talep etme hakkı bulunduğunu" kaydetmiştir. (bkz. yukarıda adı geçen *Bochan*, §§ 97 ve 98).

19. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu tarihte, Sözleşme'nin 46 § 2 maddesi uyarınca kararın icrasının takibini henüz sonuçlandırmamıştır.

C. Başvurucunun "karara karşı olağanüstü durum nedeniyle itiraz"ı

20. Başvurucu 17 Haziran 2007'de Yüksek Mahkeme önünde, özellikle 2004 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 353-355. maddeleri uyarınca karara karşı "olağanüstü durum nedeniyle itiraz" başvurusunda bulunmuştur. (bkz. yukarıda 24. paragraf). Mahkeme'nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararını esas alan başvurucu Yüksek Mahkeme'den, mahkemelerin kendi davasında vermiş olduğu kararları bozmasını ve taleplerini kabul eden yeni bir karar vermesini talep etmiştir. Kendisi itiraz başvurusuna Mahkeme kararının ve ulusal mahkeme kararlarının bir nüshasını eklemiştir.

21. 14 Mart 2008'de Yüksek Mahkeme Hukuk Bölümü üyesi 18 yargıç bir daire halinde toplanarak karara karşı itirazı incelemiş ve 2004 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 358. maddesine (bkz. aşağıda 24. paragraf) dayanarak başvurucunun talebini reddetmiştir. Yüksek Mahkeme kararının ilgili bölümü aşağıdaki gibidir:

"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 3 Mayıs 2007 tarihli kararıyla başvurucunun yargılamanın adil olmadığı ve 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edildiği yönündeki şikayetlerinin kabul edilebilir olduğuna karar vermiş ve diğer iddialar bakımından ise başvuruyu kabul edilemez bulmuştur. Davada Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ...ihlal edildiği sonucuna ulaşılmıştır. [Mahkeme] davalı Devletin başvurucuya, kararın Sözleşme'nin 44 § 2 maddesi uyarınca kesinleşeceği tarihten itibaren üç ay içinde 2,000 (iki bin) Euro manevi tazminat ödemesine karar vermiştir...

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının 64. paragrafında başvurucunun iddialarının esas olarak aşağıdaki dört meseleye ilişkin olduğu belirtilmiştir:

(a) başvurucunun davasını ele alan mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olup olmadığı;

(b) davanın Chemerovetsk Şehir Mahkemesi tarafından görülmüş olmasının başvurucunun yargılamaya katılmasını engelleyip engellemediği;

(c) ulusal mahkemelerin, yazılı beyanları mahkemeye delil olarak sunulan tanıkları bizzat dinlememesi nedeniyle silahlarda eşitlik ilkesinin ihlal edilip edilmediği;

(d) ilk derece, istinaf ve temyiz mercileri tarafından verilen nihai kararların yeterince gerekçelendirilip gerekçelendirilmediği.

Dava dosyası içeriğinden anlaşılabileceği üzere, başvuru iç hukuk yargılamaları sırasında avukat olan oğlu tarafından temsil edilmiştir. Kendisi tüm yargılama boyunca duruşmalardan eksiksiz olarak haberdar edildiği halde mahkemede hazır bulunmamıştır.

Bay B.I. [başvurucunun oğlu] de dahil olmak üzere, davaya katılan kişilerden hiçbiri tanıkların çağrılmasını talep etmemiştir. Bay B.I., evin kendi parasıyla (ya da annesi veya babasının parasıyla) inşa edildiğini kanıtlayan tanık beyanlarını mahkemeye sunmamıştır.

Bay B.I. de dahil olmak üzere taraflardan hiçbiri [ilk derece] hakiminin davadan çekilmesini sağlamak için uğraşmamıştır. Mahkemenin tarafsız olmadığına ilişkin şikayetler... Bay B.I. tarafından, ancak dava hakkında karar verildikten sonra ileri sürülmüştür.

Dava dosyasından anlaşılabileceği üzere, Bay M.'nin Bay B.I.'den evin temellerinin yarısını ve bazı inşaat malzemelerini satın aldığını gösteren satış sözleşmesinin geçerliliğine itiraz edilmemiştir.... Ayrıca evin sol kısmının Bay M.'nin parasıyla inşa edildiğini teyit eden bir belge ve Bay M.'nin Bay I.B.'ye evin sol kısmının temelleri için 1,550,000,000 karbovanets [Eylül 1996'dan önce geçerli olan Ukrayna resmi para birimi] ödediğini gösteren bir belge de bulunmaktadır. Bu hususlar davadaki bilirkişi incelemesi tarafından da yalanlanmamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ayrıca kararında, başvuru... özel hukuk yargılaması neticesinde 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 14. maddesini ihlal edecek biçimde, mülkiyet hakkından yararlanmada ayrımcılığa uğradığını ortaya koyan delil sunmadığını kaydetmiştir. Mahkeme başvuru [bu hükümler kapsamındaki] şikayetlerinin Sözleşme'nin 35 §§ 3 ve 4 fıkraları uyarınca açıkça dayanaktan yoksun olmaları nedeniyle reddedilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ulusal mahkeme kararlarının hukuka uygun olduğuna ve haklı bir sebebe dayandığına kanaat getirmiş ve salt Ukrayna mahkemelerinin 'makul süre' şartını ihlal etmeleri nedeniyle başvuru 2,000 Euro tazminat ödenmesine karar vermiştir.

Yukarıda belirtilenler ışığında, dava hakkındaki mahkeme kararlarının Bayan Bochan'ın başvurusunda ileri sürdüğü gerekçeler nedeniyle bozulması mümkün değildir.

Ukrayna Yüksek Mahkemesi Hukuk Bölümü yargıç heyeti, Ukrayna Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 358. maddesine dayanarak,

Bayan Bochan M.I.'nin, 19 Ocak 2001 tarihli Khmelnytsk Bölgesi Chemerovetsk Şehir Mahkemesi, 1 Mart 2001 tarihli Khmelnytsk Bölge İstinaf Mahkemesi ve 22 Ağustos 2002 tarihli Ukrayna Yüksek Mahkemesi kararlarının olağanüstü durum nedeniyle yeniden incelenmesine yönelik itirazının reddedilmesine karar vermiştir"

22. 8 Nisan 2008'de başvuru, Yüksek Mahkeme önünde yeniden "karara karşı olağanüstü durum nedeniyle itiraz"da bulunmuştur. Başvuru 14 Mart 2008 tarihli kararın, Mahkeme'nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararının yanlış "yorumlanması" temelinde verildiğini iddia etmiş ve Yüksek Mahkeme'den davanın esasını, Mahkeme'nin yukarıda 15. paragrafta yer verilen kararında Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında yaptığı tespitler ışığında yeniden incelemesini talep etmiştir.

23. 5 Haziran 2008’de, Yüksek Mahkeme Hukuk Bölümü üyesi yedi kişilik bir yargıç heyeti başvuruçunun itirazını, 2004 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 354. maddesi uyarınca olağanüstü durum nedeniyle davanın yeniden incelenmesine sebep oluşturacak gerekçelerden yoksun olması nedeniyle, 2004 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 356. maddesine dayanarak (Kanun’un 354. maddesinin metni ve 356. maddesinin ilgili bölümleri için bkz. aşağıda 24. paragraf) kabul edilemez bulmuştur.

II. İLGİLİ İÇ HUKUK DÜZENLEMELERİ

A. 2004 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu

24. Kanun’un söz konusu tarihteki ilgili bölümleri aşağıdaki gibidir:

Madde 353. Yargı kararlarına olağanüstü durum nedeniyle itiraz etme hakkı

“1. Tarafların, hukuk davalarında verilen yargı kararlarına karşı, bu kararlar hakkında temyiz incelemesi yapıldıktan sonra, olağanüstü bir durumun varlığı halinde Ukrayna Yüksek Mahkemesi önünde itiraz etme hakkı vardır.”

Madde 354. Karara karşı olağanüstü durum nedeniyle itiraz sebepleri

“1. Hukuk davalarında verilen yargı kararları, temyiz incelemesine konu olduktan sonra, olağanüstü bir durumun varlığı halinde aşağıdaki sebeplerle itiraz edilmesi halinde yeniden incelenebilirler:

(1) Temyiz mahkemesi (ya da mahkemeleri) tarafından hukukun farklı uygulanması;

(2) Yargı yetkisi Ukrayna tarafından tanınmış uluslararası bir yargı mercinin, iç hukukta verilen bir yargı kararının Ukrayna’nın uluslararası taahhütlerini ihlal ettiğine karar vermesi.”

Madde 355. Karara karşı olağanüstü durum nedeniyle itirazın yapılması

“1. Karara karşı itiraz olağanüstü bir durumun varlığının öğrenilmesinden itibaren bir ay içinde yapılabilir.

2. Olağanüstü durum nedeniyle itirazın, temyiz başvurularının tabi olduğu kurallara göre yapılması gerekir.

...”

Madde 356. Olağanüstü durum nedeniyle itirazın kabul edilebilirliği

“1. Olağanüstü durum nedeniyle itirazın kabul edilebilirlik incelemesi... yedi kişilik bir hakem heyetince teşkil edilen dairelerce yapılır....

2. İtiraz, en az üç yargıcın bu yönde karar vermesi halinde... kabul edilebilir bulunur ...

3. İtirazın kabul edilebilirliğine ilişkin karara karşı... itiraz edilemez ...

4. İtiraz hakkındaki kabul edilebilirlik kararının bir nüshası ... taraflara gönderilir...

5. İtirazın kabul edilebilir bulunması halinde ... mahkeme ilgili kararların icrasını durdurabilir.

6. Bu maddenin 1 ila 4. fıkralarında belirlenen kurallar, işbu Kanun'un 354. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen sebeplerle yapılan itiraza uygulanmaz.”

Madde 357. Olağanüstü durum nedeniyle inceleme usulü

“1. Olağanüstü durum nedeniyle bir davanın incelenmesi bir çeşit temyiz incelemesidir (*різновидом касаційного провадження*).

2. Davaya, Ukrayna Yüksek Mahkemesi Hukuk Bölümü üyelerinin en az üçte ikisini temsil eden bir yargıç heyeti tarafından bakılır...

...

4. Davanın olağanüstü durum nedeniyle incelenmesi temyiz yargılamalarına uygulanan kurallar uyarınca yürütülür.”

Madde 358. Davaların olağanüstü durum nedeniyle incelenmesinde Ukrayna Yüksek Mahkemesi'nin yetkileri

“1. Ukrayna Yüksek Mahkemesi bir davayı olağanüstü durum nedeniyle incelerken aşağıdaki yetkilere sahiptir:

(1) itirazı reddetme ve kararı değişiklik yapılmaksızın bırakma ...

(2) bir yargı kararını tamamen ya da kısmen bozma ve davayı yeniden değerlendirilmek üzere ilk derece mahkemesine, istinaf mahkemesine ya da temyiz mahkemesine geri gönderme ...

(3) istinaf mahkemesi veya temyiz mahkemesi kararını bozma ve hatalı bir şekilde bozulmuş kararı onama ...

(4) davada verilmiş kararları bozma ve yargılamanın sonlandırılmasına karar verme...

(5) kararda değişiklik yapma ya da davanın esası hakkında yeni bir karar verme...”

Madde 360. Yüksek Mahkeme kararlarının etkisi

“1. Ukrayna Yüksek Mahkemesi tarafından olağanüstü durum nedeniyle verilen kararlar tebliğ edildikleri anda hüküm doğururlar ve bu kararlara karşı itiraz yoluna gidilemez.”

B. 23 Şubat 2006 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadının Uygulanması ve Kararlarının İcrası Hakkında Kanun,¹

25. Söz konusu tarihteki lafzıyla, kanunun ilgili bölümleri aşağıdaki gibidir:

“Bu kanun, Ukrayna'ya karşı açılan davalarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının icrası yükümlülüğünden; Ukrayna tarafından İnsan Hakları ve Temel

¹ 11 Mart 2015'te değişikliğe uğramıştır: metnin daha önceki halinde “3 Şubat 2006” tarihi yer almaktadır.

Özgürlüklerin Korunmasına dair Sözleşme'nin ihlalini oluşturan sebepleri ortadan kaldırma ve bu amaçla Ukrayna yasal ve idari uygulamalarında Avrupa insan hakları standartlarını hayata geçirme ihtiyacından ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde Ukrayna'ya karşı yapılan başvuruların sayısını azaltma gereğinden kaynaklanan ilişkileri düzenlemektedir.”

1. Kısım: Tanımlar

“1. Bu Kanun'un amacı doğrultusunda şu tanımlar aşağıdaki anlamda kullanılmaktadır:

...

Sözleşme – 1950 tarihli İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme ve Ukrayna [Parlamentosu] tarafından bağlayıcı olduğu kabul edilen Ek Protokoller;

Mahkeme – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi;

...

Hak sahibi – (a) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde Ukrayna'ya karşı açılan bir davada Mahkemece lehine karar verilen kişi ya da davasında tarafların dostane çözüme ulaştığı kişi, bu kişinin temsilcisi ya da varisi ...

[Mahkeme] kararının icrası – (a) Hak sahibine tazminat ödenmesi; (b) bireysel tedbirlerin alınması; (c) genel tedbirlerin alınması;

...”

2. Kısım: [Mahkeme] kararının icrası

“1. [Mahkeme] kararı Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca Ukrayna için bağlayıcı ve icra edilebilir niteliktedir.

2. Kararın icrası için uygulanacak usul, bu Kanun, İcra Usulleri Hakkında Kanun ve bu Kanun'un belirli hükümleriyle ilgili diğer düzenlemeler tarafından belirlenecektir.

10. Kısım: Ek bireysel tedbirler

“1. Tazminat ödenmesine ek olarak bireysel tedbirlere hükmedilir ve bu tedbirler Hak Sahibi'nin [ihlal edilen] haklarının iade edilmesini amaçlar.

2. Bireysel tedbirler şunları içerir:

(a) hak sahibinin, Sözleşme ihlal edilmeden önce sahip olduğu hukuki statünün mümkün olduğu ölçüde düzeltilmesi (*restitutio in integrum- eski hale iade*);

...

3. Hak sahibinin önceki hukuki statüsü, diğerlerinin yanı sıra, aşağıdaki tedbirler aracılığıyla düzeltilmelidir:

(a) yargılamanın iadesi de dahil olmak üzere, davanın bir mahkeme tarafından yeniden değerlendirilmesi;

(b) davanın idari bir makam tarafından yeniden değerlendirilmesi.”

11. Kısım: Hükümet Görevlisi Makamı'nın bireysel tedbirlerle ilgili yapması gereken işlemler

"1. Hükümet Görevlisi Makamı, Mahkeme'nin kararın kesinleştiğine dair bildirimının kendisine ulaşmasından itibaren üç gün içinde aşağıdaki işlemleri gerçekleştirir:

(a) hak sahibine, davasının yeniden incelenmesi için yargılamayı başlatma ve/veya yürürlükteki hukuka göre yargılamanın iadesi hakkına sahip olduğunu açıklayan bir bildirim gönderir. ..."

III. AVRUPA KONSEYİ'NE ÜYE DEVLETLERDEKİ HUKUK VE UYGULAMA

26. Avrupa Konseyi'ne üye otuz sekiz Üye Devletin ulusal mevzuat ve uygulaması karşılaştırmalı olarak incelendiğinde pek çok devletin, nihai bir kararla sona ermiş hukuk davalarının, Mahkeme'nin Sözleşme'nin ihlal edildiği yönündeki kararı temelinde yeniden incelenmesini talep etme imkanı tanıyan ulusal mekanizmalar oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle incelemeye konu olan yirmi iki Üye Devletin ulusal Hukuk Muhakemeleri Kanunu, davası kabul edilen başvuru için, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ya da başka bir uluslararası mahkemenin ihlal kararı temelinde hukuk davasının yeniden incelenmesini isteme hakkını açıkça tanımıştır. Almanya, Andora, Arnavutluk Azerbaycan, Çek Cumhuriyeti, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Hırvatistan, İsviçre, Karabağ, Letonya, Litvanya, Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, Moldova, Norveç, Portekiz, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya ve Türkiye için durum bu yöndedir. Tüm bu Devletlerde yeniden inceleme taleplerinin bir mahkeme önünde yapılması gerekir. Ancak mahkemenin ait olduğu yargı derecesi Üye Devletten Üye Devlete değişmektedir. Bazılarında başvuruyu ele alan, en üst derece mahkemesi, Yüksek Mahkeme (Arnavutluk, Azerbaycan, Estonya ve Litvanya) ya da Anayasa Mahkemesi (Çek Cumhuriyeti)'dir. Diğerlerinde ise başvuru, kararı aleyhine itirazda bulunulan mahkemeye yapılmaktadır. (Hırvatistan, Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti ve Sırbistan). Normal şartlarda yeniden inceleme otomatik olmayıp süre sınırı, başvuruçunun menfaati ve başvurunun geçerli bir temeli olması gibi kabul edilebilirlik koşullarına tabidir. (örneğin Arnavutluk, Gürcistan, Karabağ, Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, ve Türkiye'de durum budur.) Bazı iç hukuk hükümleri ise, örneğin ihlalin ciddi etkisinin devam etmesi (Romanya) ya da tazminatın ihlale çare olmaması (Slovakya) veya başvuruçunun zararının başka herhangi bir yolla tazmin edilememiş olması (Estonya) gibi başkaca koşullar aramaktadır.

27. İncelenen Üye Devletlerin on altısında ise, Mahkeme'nin Sözleşme'nin ihlal edildiği kararı temelinde hukuk davalarının yeniden incelenmesi, yürürlükteki yasal hükümlerce halihazırda açıkça düzenlenmemiştir. (Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık (İngiltere ve

Galler), Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Macaristan, Liechtenstein ve Lüksemburg'da durum bu şekildedir.) Bu Devletlerin bazılarında başvuru, bu tür bir durumda, açığa çıkan yeni olgular ya da yapılan usul hataları nedeniyle, yeniden gözden geçirme usulü uyarınca davanın yeniden incelenmesini talep edebilmektedirler. (örneğin Fransa, Hollanda ve Polonya).

IV. R (2000) 2 SAYILI BAKANLAR KOMİTESİ TAVSİYE KARARI

28. Bakanlar Komitesi temsilcilerinin 19 Ocak 2000 tarihindeki 694. toplantısında alınan, R (2000) 2 sayılı tavsiye kararında Bakanlar Komitesi, Mahkeme kararlarının icrasının denetlenmesine yönelik uygulamanın, davanın yeniden incelenmesinin ya da yargılamanın iadesinin, yegâne yöntem olmamakla birlikte, bazı koşullarda eski hale iadeyi (*restitutio in integrum*) sağlamaya yönelik en etkili araç olduğunu gösterdiğini kaydetmiştir. Bu nedenle Bakanlar Komitesi Devletlere özellikle aşağıdaki hallerde, Mahkeme tarafından Sözleşme'nin ihlal edildiği yönünde verilen bir kararı takiben davanın yeniden incelenmesi için mekanizmalar oluşturmaları yönünde çağrıda bulunmuştur:

“(i) Zarara uğrayan tarafın söz konusu ulusal mahkeme kararı neticesinde, adil tazmin ile yeterli ölçüde giderilmemiş ve yeniden inceleme ya da yargılamanın iadesi dışında başka bir yöntemle düzeltilemeyecek çok ağır olumsuz sonuçlara katlanmaya devam etmesi halinde ve

(ii) Mahkeme kararının aşağıdaki tespitleri içermesi halinde

(a) aleyhine şikayette bulunulan ulusal mahkeme kararının esas bakımından Sözleşme'ye aykırı olması ya da

(b) tespit edilen ihlalin, şikayete konu ulusal yargılamanın sonucu üzerinde ciddi bir şüphe doğuracak ağırlıkta usul hatalarına ya da eksikliklerine dayanması halinde

HUKUKİ DEĞERLENDİRME

I. SÖZLEŞME'NİN 6 § 1 MADDESİNİN VE 1 NO.'LU PROTOKOL'ÜN 1. MADDESİNİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI HAKKINDA

29. Başvurucu, “karara karşı olağanüstü durum nedeniyle yaptığı itiraz” (“olağanüstü itiraz”) hakkında yürütülen ve Yüksek Mahkeme'nin 14 Mart 2008 tarihli kararıyla sonuçlanan yargılamadan şikayetçidir. Başvurucu özellikle Yüksek Mahkeme'nin olağanüstü itiraz başvurusunu ele alırken, Mahkeme'nin, ulusal mahkemelerin delil değerlendirmesi hakkında (bkz. yukarıda 15. paragraf) 3 Mayıs 2007'de verdiği ve Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğini tespit ettiği kararını dikkate almadığından yakınmıştır. Yüksek Mahkeme ayrıca davanın bazı önemli yönlerini,

bilhassa ulusal mahkemelerin kararlarını temellendirdikleri asli yazılı delilin geçerliliğini ele almaktan kaçınmıştır. Ayrıca Yüksek Mahkeme'nin başvurunun bir önceki başvurusunun sonucu hakkında yürüttüğü muhakeme, Mahkeme'nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararındaki tespitlerle çelişkiye düşmüştür. (bkz. yukarıda 13 ve 18. paragraf). Başvurucuya göre, Yüksek Mahkeme'nin kendisinin olağanüstü itirazını adil olmayan bir biçimde ele alması Sözleşme'nin 6 § 1 ve 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddelerinin yeniden ihlal edilmesine sebep olmuştur. Bu hükümlerin başvurunun iddialarıyla ilgili olan bölümleri aşağıdaki gibidir:

Madde 6 § 1

“Herkes medeni hak ve yükümlülüklerinin esasının karara bağlanmasında ... [bir] ... mahkeme ... tarafından adil ... yargılanma hakkına sahiptir....”

1 No.'lu Protokol Madde 1

“Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka hâlel getirmez.”

30. Öncelikle Mahkeme mevcut başvurunun, aynı başvuru tarafından gayrimenkul üzerindeki mülkiyet hakkına ilişkin ihtilafı konu alan hukuk davasıyla bağlantılı olarak yapılan başvurunun devamı niteliğinde olduğunu kaydeder. Bu başvuru hakkındaki 3 Mayıs 2007 tarihli kararında Mahkeme, yargılamalar sonucunda ulusal mahkemelerce verilen kararların 6 § 1 maddesindeki adil yargılanma güvencelerinden olan bağımsızlık ve tarafsızlık ile hukuki kesinlik ve yeterli gerekçe sunma yükümlülüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir. (bkz. yukarıda 13-15. paragraflar). Esas olarak Mahkeme'nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararına dayanan başvuru Yüksek Mahkeme önünde, söz konusu kararlara karşı olağanüstü itirazda bulunmuştur. Başvurucunun mevcut başvurusuna konu olan, Yüksek Mahkeme'nin Mart 2008'de karara bağladığı yargılama sonucunda ulusal mahkeme kararlarının hatasız ve yerinde olduğuna karar verilerek başvurunun itirazı reddedilmiştir.

31. Mahkeme ilk olarak, Sözleşme'de Mahkeme kararlarının icrasının denetimine ilişkin Bakanlar Komitesi ve Mahkeme arasında yapılan yetki paylaşımı ışığında, Sözleşme'nin 46. maddesinin kendisini başvurunun çeşitli şikayetlerini ele almaktan alıkoyup koymadığına karar vermek zorundadır. (bkz., örneğin *Lyons ve Diğerleri – Birleşik Krallık* (k.), no. 15227/03, ECHR 2003-IX). İkinci olarak, 46. maddenin engellemediği ölçüde, başvurunun olağanüstü itirazı hakkında yapılan ulusal yargılamanın Sözleşme'de, bilhassa 6 § 1 maddesi kapsamında düzenlenen

güvencelere (bkz. *Steck-Risch ve Diğerleri - Liechtenstein* (k.), no. 29061/08, 11 Mayıs 2010) uyulmasını gerektirip gerektirmediği; şayet gerektiriyorsa, 6 § 1 maddesi gereklerine uyulup uyulmadığını incelemelidir.

32. Bunun öncesinde ise, başvurunun şikayetlerinin esas olarak 14 Haziran 2007’de yaptığı ve 14 Mart 2008’de Yüksek Mahkeme tarafından reddedilen olağanüstü itiraz başvurusu hakkında yapılan yargılamaya yönelik olduğunu kaydetmek gerekir. Mahkeme, başvurunun daha sonra yaptığı ve Yüksek Mahkemece 5 Haziran 2008’de reddedilen benzer nitelikli başvurunun niteliğini ve sonucunu göz önünde tutarak, ayrıca bahsi geçen bu son yargılamayı da dikkate alacaktır. (bkz. aşağıda 55-56 paragraflar).

A. Sözleşme’nin 46. maddesinin Mahkeme’yi mevcut başvuruya konu olan şikayetleri incelemekten alıkoyup koymadığının incelenmesi

1. Genel ilkeler

33. Yüksek Sözleşmeci Tarafların Mahkeme kararlarına uyması meselesi, Sözleşme’nin 46 §§ 4 ve 5. fıkralarında düzenlenen “yükümlülüğe aykırı davranma üzerine izlenecek usul” bağlamında gündeme getirilmediği takdirde, Mahkeme’nin yargılama yetkisinin dışında kalır. (bkz. *The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN ve Diğerleri - Bulgaristan* (no. 2), nos. 41561/07 ve 20972/08, § 56, 18 Ekim 2011). 46 § 2 maddesi uyarınca Bakanlar Komitesi Mahkeme kararlarının icrasını denetleme ve davalı Devletlerce alınan tedbirler hakkında değerlendirmede bulunma yetkileriyle donatılmıştır. Bununla birlikte Bakanlar Komitesi’nin Mahkeme kararlarının icrası alanındaki rolü, Mahkeme’nin, davalı Devletin bir kararın icrası amacıyla aldığı tedbirler hakkında yapılan yeni bir başvuruyu, bu başvurunun ilk kararda hükme bağlanmamış meselelerle ilişkili yeni bir bilgi içermesi durumunda, incelemesi önünde engel oluşturmaz. (bkz. *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) - İsviçre* (no. 2) [BD], no. 32772/02, §§ 61-63, ECHR 2009).

34. Konuyla ilgili genel ilkeler *Eğmez - Kıbrıs* kararında ((k.), no. 12214/07, §§ 48-56, 18 Eylül 2012), aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

“48. Mahkeme, verdiği kararlardaki ihlal tespitinin kural olarak açıklayıcı nitelikte olduğunu (bkz. *Krčmář ve Diğerleri – Çek Cumhuriyeti* (k.), no. 69190/01, 30 Mart 2004; *Lyons ve Diğerleri – Birleşik Krallık* (k.), no. 15227/03, ECHR 2003-IX; ve *Marckx - Belçika*, 13 Haziran 1979, § 58, A Serisi no. 31) ve Sözleşme’nin 46. maddesi uyarınca, kararların icrası Bakanlar Kurulu denetiminde olmak üzere, Yüksek Sözleşmeci tarafların taraf oldukları tüm davalarda, Mahkeme’nin nihai kararlarına uymayı kabul ettiklerini yineler. (bkz., *mutatis mutandis*, *Papamichalopoulos ve Diğerleri - Yunanistan* (Madde 50), 31 Ekim 1995, § 34, A Serisi no. 330-B). Dolayısıyla, *inter alia*, Mahkemece Sözleşme’nin veya Sözleşme Protokolleri’nin ihlal edildiği sonucuna ulaşılan bir karar davalı Devleti, sadece ilgili

kişilere adil tazmin yoluyla hükmedilen meblağı ödemekle değil; aynı zamanda, icrası Bakanlar Komitesi'nin denetimine tabi olmak üzere, kendi iç hukuk düzenlerinde Mahkeme'nin tespit ettiği ihlale son vermek ve ihlalin etkilerini mümkün olduğu ölçüde telafi etmek için alınması gereken genel ve/veya, eğer uygun ise, bireysel tedbirleri seçmekle hukuken yükümlü kılar (bkz. *Pisano - İtalya* (mahkeme kararıyla çıkarma) [BD], no. 36732/97, § 43, 24 Ekim 2002 ve *Scozzari ve Giunta - İtalya* [BD], nos. 39221/98 ve 41963/98, § 249, ECHR 2000-VIII). Bakanlar Komitesi'nin denetimine tabi olmak üzere, davalı Devlet, Sözleşme'nin 46. maddesi kapsamındaki yükümlülüğünü yerine getireceği tedbirleri seçmekte özgürdür; söz konusu tedbirler Mahkeme'nin kararında ulaştığı tespitlerle uyumlu olmalıdır. (bkz. yukarıda adı geçen *Scozzari ve Giunta* kararı, § 249). Mahkeme ise bu diyalog sürecinde bir rol üstlenemez. (yukarıda adı geçen *Lyons ve Diğerleri*).

49. Mahkeme her ne kadar bazı durumlarda davalı Devletin hayata geçirmesi gereken belirli telafi yöntemini ya da alınması gereken tedbiri belirtebilirse de (bkz., örneğin, *Assanidze - Gürcistan* [BD], no. 71503/01, uygulama kısmının 14. noktası, ECHR 2004-II; *Gençel - Türkiye*, no. 53431/99, § 27, 23 Ekim 2003), bu tür tedbirlerin Sözleşme'nin 46 § 2 maddesi uyarınca uygulanmasını değerlendirme görevi Bakanlar Komitesi'ne düşmektedir. (bkz. *Greens ve M.T. - Birleşik Krallık*, no. 60041/08 ve 60054/08, § 107, 23 Kasım 2010; *Suljagić - Bosna Hersek*, no. 27912/02, § 61, 3 Kasım 2009; *Hutten Czapska - Polonya* (dostane çözüm) [BD], no. 35014/97, § 42, 28 Nisan 2008; *Hutten Czapska - Polonya* [BD], no. 35014/97, §§ 231-239 ve uygulama kısmı, ECHR 2006-VIII); *Broniowski - Polonya* (dostane çözüm) [BD], no. 31443/96, § 42, ECHR 2005-IX; ve *Broniowski - Polonya* [BD], no. 31443/96, §§ 189-194 ve uygulama kısmı, ECHR 2004-V).

50. Sonuç olarak Mahkeme kendisinin, bir Sözleşmeciler Tarafın bir Mahkeme kararının yüklediği yükümlülükleri yerine getirip getirmediğini denetlemek için yargı yetkisinin bulunmadığını tutarlı bir biçimde vurgulamıştır. Mahkeme bu doğrultuda, Devletlerin Mahkeme kararlarını icra etmedikleri yönündeki şikayetleri incelemeyi reddetmiş ve bu tür şikayetleri konu bakımından (*ratione materiae*) kabul edilemez bulmuştur. (bkz. *Moldovan ve Diğerleri - Moldova* (k.), no. 8229/04, 15 Şubat 2011; *Dowsett - Birleşik Krallık* (no. 2) (k.), no. 8559/08, 4 Ocak 2011; *Öcalan - Türkiye* (dec.), no. 5980/07, 6 Temmuz 2010; *Haase - Almanya*, no. 11057/02, ECHR 2004 III; *Komanický - Slovakya* (k.), no. 13677/03, 1 Mart 2005; yukarıda adı geçen *Lyons ve Diğerleri*; yukarıda adı geçen *Krčmář ve Diğerleri*; ve *[Fischer] -Avusturya* (k.), no. 27569/02, ECHR 2003 VI).

51. Bununla birlikte Bakanlar Komitesi'nin bu alandaki rolü, davalı bir Devletin Mahkemece tespit edilen bir ihlali telafi etmek için aldığı tedbirlerin Mahkeme'nin kararında hükme bağlanmamış yeni bir meselenin açığa çıkmasına yol açamayacağı (bkz. yukarıda adı geçen *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*, § 62; *Hakkar - Fransa* (k.), no. 43580/04, 7 Nisan 2009; adı geçen *Haase*; *Mehemi [- Fransa* (no. 2), no. 53470/99, § 43, ECHR 2003-IV]; *Rongoni - İtalya*, no. 44531/98, § 13, 25 Ekim 2001; *Rando - İtalya*, no. 38498/97, § 17, 15 Şubat 2000; *Leterme - Fransa*, 29 Nisan 1998, Raporlar 1998-III; *Pailot- Fransa*, 22 Nisan 1998, § 57, Raporlar 1998-II; ve *Olsson - İsveç* (no. 2), 27 Kasım 1992, A Serisi no. 250) ve bu tedbirlerin böylece Mahkeme'nin ele alabileceği yeni bir başvurunun konusunu oluşturamayacağı anlamına gelmez.

52. Mahkeme bu temelde, örneğin ulusal makamların bir Mahkeme kararını yerine getirmek amacıyla yargılamanın iadesi yoluyla (bkz. *Emre - İsviçre* (no. 2), no. 5056/10, 11 Ekim 2011, ve *Hertel [- İsviçre* (k.), no. 53440/99, ECHR 2002-I]) ya da iç hukukta tümüyle yeni bir dava dizisi başlatarak söz konusu dava hakkında yeni bir inceleme yürüttükleri durumlarda olduğu gibi, önceki başvurunun devamı

niteliğindeki bir dizi davaya konu olan şikayeti inceleme yetkisinin bulunduğu karar vermiştir. (bkz. *The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN ve Diğerleri - Bulgaristan* (no. 2), nos. 41561/07 ve 20972/08, 18 Ekim 2011 ve *Liu - Rusya* (no. 2), no. 29157/09, 26 Temmuz 2011).

53. Ayrıca, Mahkeme'nin Sözleşme'de düzenlenen bir hakkın belirli bir süre ihlal edildiği yönündeki bir kararının ardından, bu hakkın ihlalinin sürdüğü bir bağlamda Mahkeme'nin söz konusu hakkın sonraki dönemdeki ihlaline ilişkin ikinci bir başvuruyu incelemesi alışılmadık bir durum değildir. (bkz. diğerlerinin yanı sıra devam eden tutuklulukla ilgili *Ivančoc ve Diğerleri - Moldova ve Rusya*, no. 23687/05, §§ 93-96, 15 Kasım 2011; bir ulusal mahkeme kararının icra edilmemesiyle ilgili *Wasserman - Rusya* (no. 2), no. 21071/05, §§ 36-37, 10 Nisan 2008; yargılamanın uzunluğuyla ilgili yukarıda adı geçen *Rongoni - İtalya*, § 13). Bunun gibi davalarda 'yeni sorun', Mahkeme'nin ilk kararına temel oluşturan ihlalin devam etmesinden kaynaklanır. Fakat burada Mahkeme'nin incelemesi söz konusu olan yeni dönemle ve bununla ilgili olarak ileri sürülen yeni şikayetlerle sınırlıdır. (bkz. örneğin yukarıda adı geçen *Ivančoc ve Diğerleri*).

54. Mahkeme içtihadına bakıldığında, 'yeni bir sorun'un varlığına karar verilmesinin büyük ölçüde belirli bir davanın koşullarına bağlı olduğu ve davalar arasındaki ayrımların her zaman belirgin olmadığı açıkça görülür. Buna göre, örneğin *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)* davasında Mahkeme, kendisinin verdiği bir kararın ardından ilgili ulusal mahkemenin yargılamanın iadesi talebini reddettiği yönündeki şikayeti incelemeye yetkili olduğuna karar vermiştir. Mahkeme esas olarak, talebin reddedilmesine yol açan sebeplerin yeni olduğuna, dolayısıyla bunların Sözleşme'nin bir kez daha ihlaline yol açabilecek yeni bir bilgi oluşturduğuna dayanmıştır. (bkz. yukarıda adı geçen *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*, § 65). Mahkeme ayrıca, Bakanlar Komitesi'nin yargılamanın iadesi talebinin reddedildiği karardan haberdar edilmemiş olması nedeniyle, bu reddi dikkate almaksızın Mahkeme kararının icrasının denetimine son verdiğini de dikkate almıştır. Mahkeme ayrıca bu açıdan yargılamanın iadesinin reddinin yeni bir olgu arz ettiği kanaatine varmıştır. (ibid, § 67). Benzer şekilde Mahkeme yakın tarihli (yukarıda adı geçen) *Emre* davasında verdiği kararda, yargılamanın iadesi üzerine verilen ve ulusal mahkemenin menfaatler arasında yeni bir dengeleme yaptığı yeni bir kararın yeni bir olgu teşkil ettiği sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan Mahkeme aynı zamanda Bakanlar Komitesi önündeki icra prosedürünün henüz başlamadığını da gözlemlemiştir. Ne var ki benzer şikayetler, *Schelling - Avusturya* (no. 2) (k.), no. 46128/07, 16 Eylül 2010 ve *Steck-Risch ve Diğerleri - Liechtenstein* (k.) no. 629061/08, 11 Mayıs 2010) kararlarında reddedilmiştir zira Mahkeme davanın olgularını dikkate alarak, ulusal mahkemelerce yargılamanın iadesi talebinin reddedildiği kararların, Sözleşme'nin bir kez daha ihlaline sebep olabilecek konuyla ilgili yeni sebeplere dayanmadığı ya da bunlarla ilişkili olmadığı kanaatine varmıştır. Ayrıca *Steck-Risch* kararında Mahkeme, Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme'nin önceki kararının icrası üzerindeki denetimini, ulusal mahkemenin yargılamanın iadesi talebini reddetmesinden önce, yargılamanın iadesi talebinde bulunulabileceği gerçeğini dikkate almaksızın sona erdirdiğini gözlemler. Bu bakımdan da konuyla ilgili yeni bir bilgi bulunmamaktadır.

55. Bu bağlamda aynı zamanda 35 § 2 (b) fıkrasına ilişkin içtihadta belirlenen kıstaslara da atıf yapmak gerekir; buna göre bir başvurunun, 'Mahkeme tarafından incelenmiş olan bir hususla özü itibarıyla aynı olması ve ...konuyla ilgili yeni bilgi içermemesi halinde', kabul edilemez bulunması gerekir: (i) tarafların, şikayetlerin ve olayların aynı olması durumunda başvuruların 'özü itibarıyla aynı' kabul edilmesi gerekir. (bkz. yukarıda adı geçen *Verein Gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*, § 63 ve *Pauger - Avusturya* (k.), nos. 16717/90 ve 24872/94, 9 Ocak 1995 tarihli Komisyon

kararları); (ii) şikayet kavramını, sadece şikayetin dayandığı hukuki gerekçeler ya da savlar değil; şikayetin içeriğinde ileri sürülen olaylar tanımlar. (bkz. *Guerra ve Diğerleri - İtalya*, 19 Şubat 1998, § 44, Raporlar 1998-I ve *Powell ve Rayner – Birleşik Krallık*, 21 Şubat 1990, § 29, A Serisi no. 172); ve (iii) başvurunun yeni bilgi sunduğu durumlarda, başvuru önceki başvuruyla özü itibarıyla aynı olmayacaktır. (bkz. *Patera – Çek Cumhuriyeti* (k.), no. 25326/03), 10 Ocak 1996 tarihli Komisyon kararı ve *Chappex – İsviçre* (k.), no. 20338/92, 12 Ekim 1994 tarihli Komisyon kararı).

56. Bununla bağlantılı olarak Mahkeme'nin yeni bir başvuru bağlamında konuyla ilgili yeni bir bilgiyi ele alması gereken hallerde, 46. maddenin Bakanlar Komitesi'ne tanıdığı, Mahkeme kararlarının icrasını denetleme ve Devletlerce alınan tedbirlerin hayata geçirilmesini değerlendirme yetkisine hanel gelmeyecektir. (bkz. yukarıda adı geçen *Verein Gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*, § 67)."

2. Yukarıda belirtilen ilkelerin mevcut davaya uygulanması

35. Mevcut davaya bakıldığında Mahkeme, başvurunun ileri sürdüğü iddialardan bazılarının, Mahkeme'nin kendisinin açtığı bir önceki davada verdiği, 3 Mayıs 2007 tarihli kararının gerektiği gibi icra edilmediği yönündeki şikayetinden kaynaklandığının kabul edilebileceği kanaatinde. Başvurucunun özellikle Mahkeme'nin 2007 tarihli kararına konu olan başlangıçtaki iç hukuk yargılamasındaki eksikliklerin, Yüksek Mahkeme'nin 14 Mart 2008 tarihli kararıyla sonuçlanan yargılama sürecinde telafi edilmediğinden; Yüksek Mahkeme'nin bu kararında, ulusal mahkeme kararlarının dayanağını oluşturan asli yazılı delilin geçerliliği hususunu ele almadığından şikayetçi olduğu kabul edilebilir (bkz. yukarıda 29. paragraf). Bununla birlikte, Mahkeme kararının icra edilmemesine ya da Mahkeme'nin daha önce tespit ettiği bir ihlalin telafi edilmemesine ilişkin şikayetler Mahkeme'nin konu bakımından yetkisinin kapsamı dışında kalmaktadır. (bkz. önceki paragrafta tekrar edilen Mahkeme içtihadının özeti, özellikle yukarıda adı geçen *Lyons ve Diğerleri*). Bununla bağlantılı olarak, asıl olarak Mahkeme'nin 2007 tarihli kararında tespit ettiği Sözleşme'nin 6 § 1 maddesine yönelik ihlalin telafi edilmemesine ilişkin olması nedeniyle başvurunun şikayetlerinin, 35 §§ 3 (a) ve 4 fıkraları uyarınca konu bakımından Sözleşme kapsamı dışında kaldığına karar verilmesi gerekir.

36. Bununla birlikte başvurunun yeni tarihli başvurusu aynı zamanda, yargılamanın yürütülme biçimine ve adil olup olmadığına ilişkin olarak, Yüksek Mahkeme'nin 2008'de karara bağladığı davanın sonucuyla çok da bağlantılı olmayan yeni bir şikayet açığa çıkarmıştır. Bahsi geçen dava da kronolojik olarak Mahkeme'nin 2007 tarihli kararına konu olan, aleyhine şikayette bulunulmuş iç hukuk yargılamasından sonra açılmıştır ve bu yargılamadan bağımsızdır.

37. Bu bakımdan, sunduğu dilekçelerden anlaşılabilen üzere başvurunun talebi, Yüksek Mahkeme'nin, kendisinin Mahkeme'nin 2007 tarihli kararına dayanarak ileri sürdüğü temel argümanlardan birini ele alış

biçimiyle ilgilidir. Başvurucu özellikle Yüksek Mahkeme'nin 14 Mart 2008 tarihli kararında başvurduğu muhakemenin Mahkeme'nin 2007 tarihli kararındaki esaslı tespitlerle açıkça çeliştiğini savunmuştur. (bkz. yukarıda 29. paragraf). Dolayısıyla bu yeni şikayet, başvurunun olağanüstü itirazı hakkında yapılan yargılama sonucunda verilen kararlar ya da ulusal mahkemelerin Mahkeme kararını etkili bir biçimde uygulayıp uygulamadıkları sorunuyla ilgili değil; söz konusu yargılamayı sonuca bağlayan Mart 2008 tarihli kararın veriliş yöntemiyle ilgilidir. (benzerlikler ve farklılıklar için bkz., yukarıda adı geçen, başvuruoların ulusal düzeyde bu davalar üzerine başlatılan yeni yargılamanın yürütülmesiyle ilişkili olarak bağımsız bir adil yargılanma hakkına aykırılık iddiası ileri sürmedikleri *Steck-Risch* ve *Diğerleri*, *Öcalan*, ve *Schelling* (no. 2) davaları). Başvurucunun mevcut davada ulusal mahkeme kararlarının yeniden değerlendirilmesine yönelik girişimlerinin her ne kadar Mahkeme'nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararıyla bağlantılı olduğuna şüphe olmasa da, sonrasında ileri sürülen, yargılamanın adil olmadığı yönündeki şikayetler, hem yukarıda bahsi geçen kararda incelenenden farklı bir duruma ilişkindir hem de söz konusu kararlar hükme bağlanmamış meseleleri ilgilendiren yeni bir bilgi içermektedir.

38. Sonuç olarak mevcut davada, davalı Devletin ve Bakanlar Komitesi'nin Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca sahip olduğu ayrıcalıklara halel getirmeksizin Mahkeme'nin incelemeye yetkili olduğu "yeni sorun", başvurunun olağanüstü itirazı hakkında yapılan yargılamanın bizatihi sonucu ve bu yargılamanın Mahkeme'nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararının gerektiği gibi icra edilmesi üzerindeki etkisi ile ilgili değil, söz konusu yargılamanın adil olmadığı iddiasına ilişkindir.

39. Bununla bağlantılı olarak Sözleşme'nin 46. maddesi, Mahkeme'nin başvurunun Yüksek Mahkeme'nin 14 Mart 2008 tarihli kararıyla sonuçlanan yargılamanın adil olmadığı yönündeki şikayetini incelemesine engel teşkil etmez. Mahkeme şimdi, iç hukukta yürütülen ihtilaf konusu yargılamanın Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinde düzenlenen adil yargılanma güvencelerini gündeme getirip getirmediği hususunu inceleyecektir.

B. Başvurucunun yeni şikayetinin konu bakımından Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamına girip girmediğinin incelenmesi

1. Tarafların görüşleri

40. Hükümet Sözleşme'nin 6. maddesinin, başvurunun "olağanüstü durum nedeniyle itirazı" hakkındaki yargılamaya uygulanabilir olmadığını savunmuştur. Bu minvalde, Yüksek Mahkeme'nin başvurunun ilk itirazını reddettiği 14 Mart 2008 tarihli kararının bir ara karar niteliğinde olduğunu ve başvurunun medeni hak veya yükümlülüklerinin esasını karara bağlamadığını ileri sürmüştür. Medeni hak ve yükümlülüklerinin

esasını “karara bağlayan”, Yüksek Mahkeme’nin başvuruçunun ikinci itirazını reddettiği, 5 Haziran 2008 tarihli sonraki kararıdır. Ancak başvuruçunun, Haziran 2008 tarihli yargılamanın hatalı olduğu yönünde bir şikayet ileri sürmediği için 6. madde uygulanabilir değildir.

41. Başvuruçunun ise, Sözleşme’nin 6 § 1 maddesinin, Yüksek Mahkeme’nin 14 Mart 2008 tarihli kararıyla sonuçlanan olağanüstü itiraz hakkındaki yargılamaya uygulanabilir olduğunu savunmuştur.

2. Mahkeme’nin değerlendirmesi

(a) Genel ilkeler

42. Mahkeme, 6 § 1 maddesinin “medeni” hak ve yükümlülüklerle ilişkin olan kısmının uygulanabilmesi için, Sözleşme kapsamında korunup korunmadığına bakılmaksızın, en azından ileri sürülebilir gerekçeler temelinde, iç hukukta tanınan bir “hak” üzerinde ihtilaf (Fransızca metinde “*contestation*”) bulunması gerektiğini yineler. İhtilaf gerçek ve ciddi olmalıdır; bu, bir hakkın gerçekte mevcut olup olmadığı hususu hakkında olabileceği gibi, bu hakkın kapsamına ve kullanılma biçimine ilişkin de olabilir; ve yargılamanın sonucu söz konusu hak için doğrudan belirleyici olmalıdır; salt belli belirsiz bağlantılar veya dolaylı sonuçlar 6 § 1 maddesinin gündeme gelmesi için yeterli değildir. (bkz., diğer pek çok kararın yanı sıra, *Micallef - Malta* [BD], no. 17056/06, § 74, ECHR 2009; ve *Boulois - Lüksemburg* [BD], no. 37575/04, § 90, ECHR 2012).

43. Bu bakımdan, konunun nasıl karara bağlanacağını belirleyen mevzuatın (medeni, ticari veya idari hukuk vs.) ve konuyla ilgili yargı yetkisiyle donatılmış mercinin niteliğinin (olağan mahkeme, idari kurum vs.) sonuç üzerinde belirleyici etkisi yoktur. (bkz. yukarıda adı geçen *Micallef*, § 74).

(b) 6. maddenin olağanüstü itirazlar hakkındaki yargılamalara uygulanabilirliğine ilişkin içtihat

44. Yukarıda belirtilen ilkelerle aynı doğrultuda uzun süredir uygulanan yerleşik içtihada göre Sözleşme, sona ermiş bir davanın yeniden açılması hakkını güvenceye almaz. Sona ermiş yargılamaların yeniden açılmasına yönelik olağanüstü itirazlar, normal şartlarda “medeni hak ve yükümlülükler”in veya “herhangi bir suç isnadının” esasının karara bağlanmasına yol açmaz dolayısıyla 6. maddenin bu başvurulara uygulanabilir olmadığı kabul edilir. (bkz., diğer pek çok kararın yanı sıra, *X. - Avusturya*, no. 7761/77, 8 Mayıs 1978 tarihli Komisyon kararı, D.R. 14, s. 171; *Surmont ve De Meurechy - Belçika*, nos. 13601/88 ve 13602/88, 6 Temmuz 1989 tarihli Komisyon kararı, D.R. 62, s. 284; *J.F. - Fransa* (k.), no. 39616/98, 20 Nisan 1999; *Zawadzki - Polonya* (k.) no. 34158/96, 6 Temmuz 1999; *Sonnleitner - Avusturya* (k.) no. 34813/97, 6 Ocak 2000; *Sablon - Belçika*, no. 36445/97, § 86, 10 Nisan 2001; *Valentin Gorizdra* -

Moldova (k.) no. 53180/99, 2 Temmuz 2002; *Kucera - Avusturya*, no. 40072/98, 3 Ekim 2002; yukarıda adı geçen *Fischer*; *Jussy - Fransa*, no. 42277/98, § 18, 8 Nisan 2003; *Dankevich - Ukrayna*, no. 40679/98, 29 Nisan 2003; yukarıda adı geçen *Steck-Risch ve Diğerleri*; yukarıda adı geçen *Öcalan*; yukarıda adı geçen *Schelling (no. 2)*; *Hurter - İsviçre* (k.), no. 48111/07, 15 Mayıs 2012; *Dybeku - Arnavutluk* (dec.), no. 557/12, § 30, 11 Mart 2014). Zira konu iç hukuktaki yargılamada verilen nihai bir kararla kesin hüküm (*res iudicata*) kapsamına girdiği için, bu kararın yeniden gözden geçirilmesi için yapılan sonraki tarihli bir olağanüstü başvurunun ya da itirazın, kural olarak ulusal hukukta tanınmış bir hakkın mevcudiyetine ilişkin savunulabilir bir talebi açığa çıkardığı ya da aynı davanın yeniden incelenmesinin gerekip gerekmediğine karar verilen bir yargılamanın sonucunun “medeni hak veya yükümlülüklerin ya da herhangi bir suç isnadının esasının karara bağlanması” için belirleyici olduğu savunulamaz. (benzerlikler ve karşıtlıklar için bkz., bahsi geçen yaklaşımı esas alan *Melis - Yunanistan*, no. 30604/07, §§ 18-20, 22 Temmuz 2010)

45. Bu yaklaşım aynı zamanda, iç hukukta sona ermiş bir davanın Mahkeme’nin Sözleşme’nin ihlal edildiği tespiti temelinde yeniden görülmesinin talep edildiği davalarda da takip edilmiştir. (bkz. örneğin yukarıda adı geçen *Fischer*). *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) - İsviçre (no. 2)* (no. 32772/02, § 24, 4 October 2007) davasında başvuruçunun şikayetin 6. madde bakımından kabul edilemez olduğuna karar veren Daire şunu belirtmiştir:

“24. ... Mahkeme’nin içtihadından, bu maddenin yargılamanın yenilenmesi ya da hukuk davalarında davanın yeniden başlatılması için yapılan bir başvuruya uygulanabilir olmadığı açıktır. (bkz. *Sablon - Belçika*, no. 36445/97, § 86, 10 Nisan 2001). Mahkeme bu mantığın aynı zamanda, kendisinin Sözleşme’nin ihlal edildiğini tespit etmesinin ardından yargılamanın iadesine yönelik bir başvuruya uygulanamaması için sebep görmemektedir. (bkz. bir ceza davasıyla ilgili, [*Fischer*] - *Avusturya* (k.), no. 27569/02, ECHR 2003-VI). Mahkeme bu sebeple, 6. madde kapsamında ileri sürülen şikayetin konu bakımından Sözleşme hükümleriyle uyumadığı kanaatindedir.”

46. Bununla birlikte olağanüstü bir itirazın davanın yeniden incelenmesine yol açması veya esasen davanın yeniden incelenmesiyle sonuçlanması halinde, 6. madde davanın “yeniden incelendiği” bu yargılamaya olağan biçimde uygulanır (bkz., örneğin yukarıda adı geçen *Sablon*, §§ 88-89; *Vanyan - Rusya*, no. 53203/99, § 56, 15 Aralık 2005; *Zasurtsev - Rusya*, no. 67051/01, § 62, 27 Nisan 2006; *Alekseyenko - Rusya*, no. 74266/01, § 55, 8 Ocak 2009; yukarıda adı geçen *Hakkar*; ve *Rizi - Arnavutluk* (dec.), no. 49201/06, § 47, 8 Kasım 2011).

47. Ayrıca 6. maddenin, yargılamanın iç hukukta “olağanüstü” veya “istisnai” olarak tanımlanmasına rağmen, niteliği ve kapsamı itibarıyla olağan temyiz yargılamasına benzer olduğunun kabul edildiği bazı durumlarda da uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir zira yargılamanın

ulusal hukukta nasıl tanımlandığı kabul edilebilirlik meselesi bakımından belirleyici değildir.

48. Bu itibarla *San Leonard Band Club - Malta* (no. 77562/01, §§ 41-48, ECHR 2004 IX) kararında, 6. maddenin yeni bir dava talebi hakkındaki yargılamaya uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mahkeme talebin, bir temyiz mahkemesi önündeki esasa ilişkin temyiz başvurusuna benzer olduğuna karar vermiştir; bu başvuruda Malta makamları herhangi bir takdir yetkisi kullanmamışlardır; kendilerinden talep üzerine bir hüküm vermeleri istenmiştir ve bu yeni dava usulünün sonucu, başvurusunun sahibi olduğu şirketin “medeni hak ve yükümlülükleri” üzerinde etki doğurmuştur.

49. Benzer bir biçimde *Maresti - Hırvatistan* (no. 55759/07, 25 Haziran 2009) kararında Mahkeme, bir ceza davasında verilen nihai hükmün olağanüstü incelemeye tabi tutulması talebine ilişkin yargılamanın 6. madde kapsamına girdiğine karar vermiştir. Söz konusu yargılamanın niteliğini ve bu yargılamaya özgü yönleri inceleyen Mahkeme, olağanüstü inceleme talebinde bulunma imkanının, sadece davalının aleyhine yapılan hukuki hatalara karşı başvurulması mümkün olacak şekilde, sınırlı bir biçimde erişilebilir olduğunu; başvurunun, temyiz mahkemesi kararının davalıya tebliğinden itibaren bir ay içinde yöneltilmesi gerektiğini ve olağanüstü incelemeye yol açan sebeplerin Hırvatistan Ceza Usul Yasası’nda açıkça sayıldığını ve bu sebepler üzerinde Hırvat Yüksek Mahkemesi’nin hiç bir takdir yetkisinin bulunmadığını kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca olağanüstü inceleme talebinin Hırvatistan’daki hukuk usulünde de, hukuk davalarına karşı esas hakkında temyiz şeklinde bir muadilinin bulunduğunu ve 6. maddenin bu inceleme bakımından uygulama alanı bulduğunu gözlemlemiştir. (bkz. yukarıda adı geçen kararın 25-28. paragrafları)

50. Özetle, 6 § 1 maddesi normal şartlarda sona ermiş yargılamaların yeniden açılmasına yönelik olağanüstü itirazlara uygulanmazken, belirli bir hukuk sisteminde ileri sürülen verili bir olağanüstü itiraz üzerine başlatılan yargılamanın niteliği, kapsamı ve söz konusu yargılamaya özgü yönler, bu türden itirazlar üzerine başlatılan bir yargılamayı 6 § 1 maddesi ve bu maddenin davacılara tanıdığı adil yargılanma güvenceleri kapsamına sokabilir. Dolayısıyla Mahkeme, mevcut davadaki olağanüstü itirazın niteliğini, kapsamını ve bu usule özgü yönleri incelemek mecburiyetindedir.

(c) Yukarıdaki ilkelerin mevcut davaya uygulanması

51. Mevcut davanın somut koşullarına dönüldüğünde, Mahkeme ilgili tarihteki Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun, halihazırda bir bozma kararıyla sona ermiş yargılamaların taraflarına, “hukuk davalarında verilen yargı kararlarına karşı olağanüstü durum nedeniyle Yüksek Mahkeme önünde itirazda bulunma hakkı” tanıdığını kaydeder. (Madde 353, Kanunun olağanüstü itiraza ilişkin bölümünün giriş maddesi- yukarıda 24. paragrafta yer verilen metin). Bunu takip eden hüküm uyarınca (Madde 354 § 1, yukarıda 24. paragrafta yer verilen metin), “Ukrayna’nın yargı yetkisini

tanıdığı uluslararası bir yargı makamınca, [iç hukuktaki] bir yargı kararının Ukrayna'nın uluslararası taahhütlerini ihlal ettiği" yönünde bir tespitle bulunulması, bu tür bir olağanüstü itirazın yapılabilmesi için geçerli iki sebepten biridir. 357. madde (ibid.) devamında, "bir dava hakkında olağanüstü durum nedeniyle yapılacak inceleme"yi "bir tür temyiz yargılaması" olarak tanımlamıştır. Bu yargılamada Yüksek Mahkeme temyiz yargılamasında sahip olduğu yetkilerin aynalarına sahip olup, olağanüstü itiraz başvurusu temyiz başvuruları için geçerli olanla aynı usule tabidir. Yüksek Mahkeme'nin bir olağanüstü itiraz kapsamındaki karar yetkisi de temyiz başvurularında sahip olduğu yetkiye benzerdir. Buna göre, olağanüstü-itiraz yargılaması, Kanun'un 358. maddesinde belirtilen farklı karar tiplerinden biriyle, bilhassa "itirazı reddetme ve [itiraz edilen] kararı değişiklik yapılmaksızın bırakma", "[itiraz edilen] kararı kısmen ya da tamamen bozma ve davayı yeniden incelenmek üzere [yetkili alt derece mahkemesine] geri gönderme" veya "[itiraz edilen] istinaf mahkemesi yahut temyiz mahkemesi kararını bozma veya hatalı olarak bozulmuş kararı onama" ya da "[itiraz edilen] kararı düzeltme veya davanın esası hakkında yeni bir karar alma" ile sonuçlanabilir. (ibid.).

52. Bu çerçevede, Mahkeme'nin, başvurunun Hukuk Muhakemeleri Kanunu kapsamında kullandığı hukuk yolunun niteliği ve kapsamına ve 2006 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadının Uygulanması ve Kararlarının İcrası Hakkında Kanun hükümlerinin belirlediği yasal bağlama ilişkin incelemesi de konu için önem arz edebilir. (bkz. yukarıda söz konusu Kanun'un ilgili bölümlerinin yer aldığı 25. paragraf). Bilhassa 2006 tarihli bu Yasa'nın 10(3)(a) kısmı, "Hak sahibinin -yani bu Mahkeme önünde başvurusu başarıya ulaşmış başvurunun- önceki hukuki statüsünün, diğerlerinin yanı sıra, yargılamanın iadesi de dahil olmak üzere, davanın bir mahkeme tarafından yeniden değerlendirilmesi yoluyla düzeltilmesi gerektiğini" belirtmektedir. (ibid.). Ayrıca aynı Kanun'un 11 § 1 (a) kısmına göre Hükümet Görevlisi'nin Hak sahibine, "davasının yeniden incelenmesi için yeni bir yargılama başlatma ve/veya yürürlükteki hukuka göre yargılamanın iadesi hakkına sahip olduğunu açıklayan bir bildirim"de bulunması gerekmektedir.

53. Dolayısıyla yürürlükteki ulusal yasal çerçeve, Mahkeme'nin iç hukukta verilen ilk mahkeme kararlarının kusurlu olduğu tespiti ışığında, kendisiyle ilgili bir hukuk davasının Yüksek Mahkeme tarafından yeniden incelenmesine izin veren bir hukuk yolunu başvurunun erişimine sunmuştur. Yasal mevzuatın sunduğu yargısal yeniden inceleme türü uyarınca başvurunun ileri sürdüğü olağanüstü itiraz, Ukrayna hukukunda tanımlandığı haliyle temyiz usulüne benzer bir biçimde, ilk görülen (sona ermiş) hukuk davasının bir uzantısı olarak görülebilir. Hal böyle iken, bu temyiz-tipi usule özgü yönler, 6 § 1 maddesinde belirlenen usuli güvencelerin uygulanma biçimini etkileyebilecek olup (bkz. *Delcourt-Belçika*, 17 Ocak 1970, § 26, A Serisi no. 11) Mahkeme, bu güvencelerin

genel olarak özel hukuk konularındaki temyiz yargılamalarına uygulandığı şekliyle, bahsi geçen usule de uygulanabilir olması gerektiği görüşündedir. (bkz., örneğin, *Mushta - Ukrayna*, no. 8863/06, § 39, 18 Kasım 2010; ve, *mutatis mutandis*, yukarıda 48-49. paragraflarda adı geçen *San Leonard Band Club* ve *Maresti*).

54. Ukrayna’da yürürlükteki yasal hükümlerden yola çıkarak ulaşılan bu sonuç, Yüksek Mahkeme’nin esasen 14 Mart 2008’de gerçekleştirdiği ve alınan kararları değişiklik yapmaksızın bırakarak başvurunun olağanüstü itirazını reddettiği “inceleme”nin kapsamı ve niteliği ile de doğrulanmaktadır. Bu inceleme sırasında Yüksek Mahkeme dava dosyası içeriğini ve yapılan ilk yargılama sonucunda verilen mahkeme kararlarını, başvurunun esas olarak Mahkeme’nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararına dayandırdığı yeni iddiaları ışığında incelemiştir. (bkz. yukarıda 20-21. paragraflar). Dolayısıyla Mart 2008’deki yargılamada yaşanan, pekala Ağustos 2002’de Yüksek Mahkeme’nin karara bağladığı (bkz. yukarıda 11. paragraf ve yukarıda adı geçen *Bochan*, § 39) ve *konu bakımından* 6 § 1 maddesinin uygulandığı başvurunun temyiz başvurusuna ilişkin yargılamayla kıyaslanabilir. Mahkeme’ye göre Yüksek Mahkeme Mart 2008’de başvurunun hukuk davasını, temyiz-tipi bir usul kapsamında “olağanüstü durum” nedeniyle, yani Mahkeme’nin 2007 tarihli kararı dolayısıyla yeniden incelemiş ve itiraza konu kararların bozulması için bir sebep bulamamıştır. Buna göre Yüksek Mahkeme, Mahkeme’nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararına dair yorumu doğrultusunda yeni sebepler temelinde başvurunun mülkiyet iddiasına ilişkin olarak, 2006 tarihli Yasa’nın öngördüğü biçimde bir “yeniden değerlendirme” yapmış; fakat neticede alınan kararda değişiklik yapmamaya ve özellikle davanın bir alt derece mahkemesi tarafından tümüyle yeniden görülmesinin reddine karar vermiştir.

55. Yüksek Mahkeme’nin Haziran 2008’de, başvurunun bir önceki başvurusunu takiben Nisan 2008’de yaptığı başvuruyu, davanın esası hakkında tekrar “inceleme” yapmaksızın Kanun’un 356. maddesine dayanarak şekli yönden kabul edilemez bularak reddetmiş olması, yukarıdaki değerlendirmeyi değiştirmez. (bkz. yukarıda 23. paragraf).

56. Bu doğrultuda Mahkeme, hem Ukrayna mevzuatının ilgili hükümleri hem de Yüksek Mahkeme’nin Haziran 2008 kararıyla teyit ettiği, başvurunun olağanüstü itirazına ilişkin 14 Mart 2008 tarihli kararla sonuçlanan yargılamanın niteliği ve kapsamı ışığında, söz konusu yargılamanın başvurunun medeni hak ve yükümlülüklerinin esasının karara bağlanmasında etkili olduğu görüşündedir. Bu sebeple, Hükümet’in Sözleşme’nin bu maddesinin itiraz konusu yargılamaya uygulanabilir olmadığı yönündeki itirazını reddetmek gerekir.

57. Mevcut davada 6 § 1 maddesinin söz konusu yargılama türüne uygulanabilir olduğu yönündeki tespitten bağımsız olarak Mahkeme, hukuk uyuşmazlıklarında, özellikle bu uyuşmazlıkların meşru menfaatleri

korunması gereken üçüncü kişilerle ilgili olduğu hallerde, Mahkeme kararlarının kesin hüküm (*res iudicata*) ve hukuki kesinlik ilkelerini haksız yere ihlal etmeksizin en iyi nasıl uygulanacağına karar vermesi gerekenin Sözleşmecî Devletler olduğunu yineler. Ayrıca Sözleşmecî bir Devletin sona ermiş bir davanın Mahkeme'nin bir kararı temelinde yeniden açılmasını talep etme imkanı sunduğu durumda dahi, bu tür taleplerin ele alınması için gerekli usulü temin etme ve belirli bir davada, yargılamanın iadesinin gerekli olup olmadığını belirleyecek kriterleri belirleme görevi yine ulusal makamlara aittir. Sözleşmecî Devletler arasında, sona ermiş hukuk davalarının Mahkeme'nin verdiği bir ihlal kararının ardından yeniden açılması imkanına ya da yargılamanın iadesine yönelik mevcut mekanizmaların hayata geçirilme yöntemlerine dair yeknesak bir yaklaşım bulunmamaktadır (bkz. yukarıda 26-27. paragraflar).

58. Bununla birlikte yukarıda belirtilen hususlar, Sözleşme sisteminin etkililiği için, 6. maddede düzenlenen adil yargılanma güvencelerinin ihlal edildiği kararının ardından bir davanın yeniden ele alınmasına imkan tanıyan ulusal usullerin mevcudiyetini temin etmenin taşıdığı önemi azaltmamalıdır. Tam aksine bu tür usuller, Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca Mahkeme kararlarının icrasının önemli bir yönünü oluşturur ve bu tür usullerin erişilebilir olması Sözleşmecî bir Devletin Sözleşme ve Mahkeme içtihadına bağlılığını kanıtlar (bkz. yukarıda adı geçen *Lyons ve Diğerleri*). Mahkeme bununla bağlantılı olarak, Sözleşme'ye Taraf Devletleri, Mahkeme'nin Sözleşme'nin ihlaline hükmettiği durumlarda ulusal düzeyde yargılamanın iadesi için uygun imkanların mevcudiyetini temin etmeye davet eden Bakanlar Komitesi'nin R (2000) sayılı Tavsiye Kararı'nı hatırlatır. (bkz. yukarıda 28. paragraf). Mahkeme bu yöndeki tedbirlerin, "tek başına olmasa da, eski hale iadeyi (*restitutio in integrum*) gerçekleştirmenin en etkili yolu" olabileceği görüşünü yeniden teyit eder. (bkz. yukarıda 33. paragrafta adı geçen *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)* (no. 2), §§ 33 ve 89; yukarıda adı geçen *Steck-Risch ve Diğerleri*).

C. Başvurucunun Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki yeni şikayetin diğer kabul edilebilirlik koşullarını sağlayıp sağlamadığının değerlendirilmesi

59. Mahkeme buna ilaveten başvurucunun, Yüksek Mahkeme'nin 14 Mart 2008 tarihli kararıyla sonuçlanan yargılamanın adil bir şekilde yapılmadığı şikayetin, Sözleşme'nin 35 § 3 (a) maddesi anlamında açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve bu temelde kabul edilemez olmadığı kararındadır.

D. Başvurucunun Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki yeni şikayetin esası

60. Mevcut davada 6 § 1 maddesi gerekliliklerine uygunluk konusu bakımından Mahkeme, başvurucunun adil yargılanma hakkına aykırılık şikayetinin özel olarak Yüksek Mahkeme'nin 14 Mart 2008 tarihli kararında izlediği muhakemeyle ilgili olduğunu kaydeder.

61. Mahkeme uzun süredir yerleşik olan içtihadı uyarınca, ulusal mahkemelerce yapılan hukuki ya da maddi hataları, Sözleşme'yle korunan hak ve özgürlükleri ihlal etmedikleri sürece -örneğin istisnai olarak Sözleşme'nin 6. maddesine aykırı bir "adil yargılanma ihlali" oluşturduğu söylenemeyecek ise-, ele almanın kendi görevi olmadığını yineler. (bkz., örneğin, *García Ruiz – İspanya* [BD], no. 30544/96, § 28, ECHR 1999-I; ve *Perez - Fransa* [BD], no. 47287/99, § 82, ECHR 2004-I). Bu hüküm, adil yargılanma hakkını güvenceye almakla birlikte, delillerin kabul edilebilirliğine ya da delillerin nasıl değerlendirileceğine ilişkin herhangi bir kural koymaz; bu hususlar öncelikli olarak ulusal hukukun ve mahkemelerin düzenleme alanına girer. Normal şartlarda, ulusal mahkemelerin belirli delil unsurlarına ya da önlerindeki uyuşmazlıktaki tespit ya da değerlendirmelere tanıyacakları ağırlık gibi meseleler Mahkeme'nin yeniden inceleme alanına girmez. Mahkeme bir dördüncü derece yargı yeri gibi davranmamalıdır; dolayısıyla keyfi olduğu ya da açıkça makul olmadığı görülebilecek tespitlerde bulunmadıkları takdirde ulusal mahkemelerin kararlarını 6 § 1 maddesi kapsamında sorgulamaz. (bkz., örneğin, *Dulaurans - Fransa*, no. 34553/97, §§ 33-34 and 38, 21 Mart 2000; *Khamidov - Rusya*, no. 72118/01, § 170, 15 Kasım 2007; ve *Andelković - Sırbistan*, no. 1401/08, § 24, 9 Nisan 2013).

62. Nitekim Mahkeme *Dulaurans* kararında, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir zira Fransız Yargıtayı başvurucunun temyiz başvurusunu kabul edilemez bularak reddettiği ihtilafa konu karara sadece "*une erreur manifeste d'appréciation*" ("açık bir değerlendirme hatası") sonucunda ulaşmıştır. (bkz. yukarıda adı geçen *Dulaurans*). Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi bağlamında kullanıldığı anlamıyla "*erreur manifeste d'appréciation*" (Fransız idare hukukunun bir kavramı) kavramının altında yatan düşünce şüphesiz, ulusal mahkemece yapılan maddi ya da hukuki hatanın "açık hata" olarak tanımlanabilecek ölçüde bariz -diğer bir deyişle makul davranan hiç bir mahkemenin hiç bir zaman yapamayacağı- bir hata olması ve adil bir yargılamayı kesintiye uğratabilecek nitelikte olmasıdır. *Khamidov* kararında, ulusal mahkemelerin olgular hakkında ulaştığı sonucun gayri makullüğü "o denli çarpıcı ve elle tutulur" nitelik taşımaktadır ki Mahkeme, şikayet konusu yargılamanın "ağır derecede keyfi" sayılabileceğine karar vermiştir (bkz. yukarıda adı geçen *Khamidov*, § 174). *Andelković* kararında Mahkeme esasen iç hukukta hiç bir yasal temeli olmayan ve kanıtlanmış olgularla, yürürlükteki hukukla ve davanın

sonucuyla hiç bir bağlantı içermeyen ulusal mahkeme kararının keyfiliğinin “adaletin gereğini yerine getirmeyi red” anlamına geldiğine karar vermiştir. (bkz. yukarıda adı geçen *Andelković*, § 27).

63. Mevcut davada Mahkeme, Yüksek Mahkeme’nin 14 Mart 2008 tarihli kararında, Mahkeme’nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararındaki tespitleri ağır bir şekilde saptırdığını kaydeder. Yüksek Mahkeme bilhassa Mahkeme’nin, başvurunun davasında ulusal mahkeme kararlarının hukuka uygun ve sağlam dayanaklara sahip olduğu sonucuna ulaştığını ve başvuru lehine “makul-süre” güvencesinin ihlali nedeniyle adil tazminata hükmettiğini aktarmıştır. Oysa bu ifadeler apaçık bir şekilde doğru değildir. (bkz. yukarıda 13-18 ve 21. paragraflar).

64. Mahkeme, Yüksek Mahkeme’nin yürüttüğü muhakemenin salt bir yasa metninin farklı biçimde okunmasından ibaret olmadığını gözlemler. Mahkeme’ye göre bu muhakeme ancak “ağır derecede keyfi” ya da - yukarıda adı geçen- ilk *Bochan* davasındaki 2007 tarihli kararın çarpıtılmış sunumunun, başvurunun mülkiyet iddiasının Mahkeme’nin bir önceki davada verdiği hüküm ışığında, iç hukukta mevcut olan temyiz-tipi usul çerçevesinde incelenmesi çabasını boşa çıkarmaya yol açacak şekilde “adaletin gereğini yerine getirmeyi red” (*denial of justice*) olarak yorumlanabilir. (bkz. yukarıda 51-53. paragraflar). Bu bakımdan Mahkeme’nin 2007 tarihli kararında, başvurunun davasının Yüksek Mahkemece alt derece mahkemelerine geri gönderildiği koşullar dikkate alındığında başvurunun, Yüksek Mahkeme yargıçları da dahil olmak üzere, davaya bakan yargıçların tarafsızlığına dair şüphelerinin objektif olarak haklı olduğuna karar verdiğini kaydetmek gerekir. (bkz. yukarıda 13-15. paragraflar).

65. Bu doğrultuda Mahkeme’nin Yüksek Mahkeme’nin 14 Mart 2008 tarihli kararındaki kusurun niteliği ve bu kusurun yol açtığı etkilere ilişkin tespitleri ışığında (bkz. yukarıda 63-64. paragraflar), başvuruya konu yargılamanın Sözleşme’nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki “adil yargılanma” koşulunu yerine getirmediği ve böylece söz konusu hükmün ihlal edildiği sonucuna ulaşmak gerekir.

E. Başvurucunun 1 No.’lu Protokol’ün 1. maddesine ilişkin yeni şikayeti

66. Başvurucu olağanüstü itirazı üzerine başlatılan yargılama sebebiyle hukuka aykırı bir biçimde mülkiyetinden yoksun bırakıldığını öne sürmüştür. Başvurucu bu iddiasını 1 No.’lu Protokol’ün 1. maddesine dayandırmıştır.

67. Mahkeme bu şikayetin yukarıda incelenmiş olan şikayetle bağlantılı olduğunu ve bu sebeple benzer şekilde kabul edilebilir ilan edilmesi gerektiğini gözlemler.

68. Mahkeme, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamındaki tespitleri ışığında (bkz. yukarıda 65. paragraf), bu davada 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edilip edilmediğini ayrıca incelemeye gerek olmadığı görüşündedir.

II. SÖZLEŞME'NİN 41. MADDESİNİN UYGULANMASI

69. Sözleşme'nin 41. maddesine göre:

“Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın iç hukuku, bu ihlali ancak kısmen giderme imkanı veriyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder.”

A. Zarar

70. Başvurucu Sözleşme'nin 6. maddesi ve 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddesinde düzenlenen haklarının ihlal edilmesi nedeniyle uğradığını iddia ettiği zarar için 300,000 euro (EUR) talep etmiştir.

71. Hükümet başvurunun Yüksek Mahkeme'nin kendi davasında verdiği karar nedeniyle uğradığını iddia ettiği zararın niteliğini belirtmediğini ve talebini destekleyecek hiç bir delil sunmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle başvurunun talebinin tümüyle reddedilmesi gerekir.

72. Mahkeme başvurunun, ileri sürülen zararın niteliğine veya zararın ağırlığına dair hiç bir ayrıntı sunmadığını kaydeder. Bununla birlikte Yüksek Mahkeme'nin olağanüstü itirazını ele alma biçiminin “adil olmaması” nedeniyle başvurunun belirli bir elem ve kaygı yaşamış olması gerekir ve bu, sonuç olarak başvurunun mülkiyet iddiasının Mahkeme'nin başvurunun bir önceki başvurusunda vermiş olduğu karar ışığında, iç hukuktaki temyiz-tipi usul çerçevesinde incelenmesi çabalarını boşa çıkarmıştır (bkz. yukarıda 64. paragraf). Mahkeme, özellikle bu esnada aradan geçen hatırı sayılı zaman, sona ermiş hukuk davaları bakımından kesin hüküm ve hukuki kesinlik ilkeleri ile üçüncü kişilerin meşru menfaatleri üzerindeki muhtemel etkiler dikkate alındığında, başvurunun mülkiyet iddiasının ulusal düzeyde yeniden ele alınmasının mevcut koşullarda mümkün olup olmadığını incelemenin uygun olmadığı kanaatindedir. Diğer yandan gerçek şudur ki, Mahkeme'nin 41. madde kapsamında yaptığı inceleme çerçevesinde başvurunun, pratikte iç hukukta kendisiyle ilgili davada uğradığı ihlale çare olacak herhangi bir imkana sahip olmadığını kabul etmek gerekir. Dolayısıyla Mahkeme adil bir temelde yaptığı değerlendirme sonucunda, başvurucuya uğradığı manevi zarar karşılığında 10,000 Euro tazminat, ayrıca bu meblağa yüklenebilecek verginin de ödenmesinin makul olduğuna karar vermiştir.

B. Masraf ve giderler

73. Başvurucu masraf ve giderler için bir talepte bulunmamıştır.

C. Gecikme Faizi

74. Mahkeme gecikme faizi için Avrupa Merkez Bankası'nın marjinal kredi kolaylıklarına uyguladığı faiz oranına üç puan eklenmesiyle bulunacak miktarın uygun olduğu kanaatindedir.

BU GEREKÇELERLE MAHKEME, OYBİRLİĞİYLE,

1. Başvurucunun Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi kapsamında, Yüksek Mahkeme'nin 14 Mart 2008 tarihli kararıyla sonuçlanan yargılamanın adil olmadığı şikayetinin ve Sözleşme'nin 1 No.'lu Protokolü'nün 1. maddesi kapsamında, söz konusu yargılama sonucunda mülkiyetinden hukuka aykırı olarak mahrum bırakıldığı şikayetinin kabul edilebilir olduğuna, başvurunun diğer taleplerinin ise kabul edilemez olduğuna;
 2. Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edildiğine;
 3. Sözleşme'ye Ek 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamındaki şikayeti incelemeye gerek olmadığına;
 4.
 - (a) Davalı Devletin başvurucuya, uğradığı manevi zarar nedeniyle üç ay içinde 10,000 EUR (on bin euro), ayrıca başvurucuya yüklenebilecek her tür vergiyi, ödeme günündeki kur üzerinden davalı Devletin para birimine çevirerek ödemesine;
 - (b) Yukarıda belirtilen üç aylık sürenin sona ermesinden ödeme tarihine kadar işleyecek olan gecikme faizi için, Avrupa Merkez Bankası'nın marjinal kredi kolaylıklarına uyguladığı faiz oranına üç puan eklenmesiyle bulunacak miktarın ödenmesine;
 5. Adil tazmine ilişkin başvurunun diğer taleplerinin reddedilmesine
- KARAR VERMİŞTİR.**

İngilizce ve Fransızca olarak kaleme alınan bu karar 5 Şubat 2015 tarihinde Mahkeme İçtüzüğü'nün 77 §§ 2 ve 3 fıkraları uyarınca yazılı olarak tebliğ edilmiştir.

Lawrence Early
Hukuk Danışmanı

Dean Spielmann
Başkan

Sözleşme'nin 45 § 2 ve Mahkeme İçtüzüğü'nün 74 § 2 maddesi uyarınca aşağıdaki ayırık görüşler bu karara eklenmiştir:

- (a) Yargıçlar Yudkivska ve Lemmens'in birleşik mutabık görüşü ;
- (b) Yargıç Wojtyczek'in mutabık görüşü.

D.S.
T.L.E.

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin resmi dilleri Fransızca ve İngilizce'dir. Bu çeviri, Avrupa Konseyi'nin insan haklarına destek Fonu'nun desteğiyle hazırlanmıştır (www.coe.int/humanrightstrustfund). Mahkeme'yi bağlamamaktadır ve Mahkeme, kalitesi konusunda herhangi bir sorumluluk kabul etmemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarının veritabanı olan HUDOC üzerinden (<http://hudoc.echr.coe.int>) veya HUDOC'un bildirdiği başka veritabanları üzerinden yüklenebilir. Davanın isminin tamamen yazılması, yukarıdaki telif hakkıyla ilgili ifadeler kullanılması ve insan haklarına destek Fonu'na referans yapılması şartıyla ticari olmayan amaçlarla kullanılabilir. Bu çevirinin tamamını veya bir kısmını ticari amaçlarla kullanmak isteyen herkesin, bu durumu belirtilen adrese bildirmesi rica olunur: publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve

que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int.

